

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

(Prof. Dr. Muhammed Nur DOĞAN Armağan Sayısı)

E-ISSN: 2651-3013

DOI Number:

Cilt: 2 Sayı: 1 Şubat 2019

ss. 103-108

Makalenin Geliş

Tarihi

18/01/2019

Makalenin

Kabul Tarihi

30/01/2019

Yayın Tarihi

28/02/2019

İKİ YÜZ YIL ÖNCE BAĞDAT'TA MİLLET VE DİL MAHŞERİ VAHDETİ

İsmail Hakkı AKSOYAK¹

ÖZET

Bağdat, 200 yıl önce Osmanlı kültür hayatının oldukça canlı ve önemli merkezlerinden biriydi. Bu canlılık, biyografi alanında özgün yanları olan Hatibî adlı çok da meşhur olmayan birisinin kaleme aldığı “Bağdat Şairleri Biyografisi” diye çevirebileceğimiz “Tezkire-i Şuara-yı Bağdat” adlı eserinde görülmektedir. Makalede, Hatibî'nin hamisi Davut Paşa'nın desteğiyle oluşturduğu edebî ilişkiler ağı gözler önüne serilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hatibî, Osmanlı, Bağdat, Tezkire, Şair.

TWO HUNDRED YEARS AGO IN BAGHDAD NATION AND LANGUAGE THE APOCALYPSE UNION

ABSTRACT

Baghdad was one of the most vivid and important centers of Ottoman cultural life 200 years ago. This vitality, the original biographies in the side of doing too Hâtibî also recognized as a writer penned "Tezkire-i-yi Şuara Baghdad" has

¹ Prof. Dr. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı A.B.D. aksoyak@yahoo.com, ORCID: 0000-0003-4834-5254

seen in his work. In this article, a network of literary relations with the support of Hatibî's protector Davut Pasha is presented.

Keywords: Hatibî, Ottoman, Baghdad, Tezkire, Poet,

Osmanlı egemenliği altında 200 yıl önce Bağdat'ta kültürel yaşam nasıldı? Bu sorunun cevabını, söylenilenin aksine her şeyi kayıt altına almaya meraklı ecdadın, sadece resmi kayıtlarından ve tarih kitaplarından değil, biyografik eserleri olan tezkirelerinden de gözlemlemek mümkündür. Bu gün harabeye dönen ve uzak bir diyar gibi görünen Bağdat, 200 yıl önce Osmanlı kültür hayatının oldukça canlı ve önemli merkezlerden biriydi. Bu canlılık, biyografi alanında özgün yanları olan Hatibî adlı çok da meşhur olmayan birisinin kaleme aldığı “Bağdat Şairleri Biyografisi” diye çevirebileceğimiz “Tezkire-i Şuara-yı Bağdat” adlı eserinde görülmektedir. Tezkire yazarı Hatibî hakkında ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Sadece Şehreban köyünden olduğunu ve hocası olan köyünün hatibinden ders aldığını biliyoruz. Ayrıca ailesi de şiire ve sanata meraklı imiş.

Eser, yalnızca 74 kişinin hayatı hakkında bilgiler içermesine rağmen pek çok özgünlük taşımaktadır. Hatibî, eserini Önsöz, fetih babası olarak nitelediği Davut Paşa, şairler bölümü, özür dileme ve kaside gibi başlıklarla sunar.

Eserdeki 74 kişilik şair biyografisine Davud Paşa ile aynı zamanda şair olan Hatibî de eklenirse bu sayı 76'ya çıkar. Aslında Hatibî ileride de değineceğimiz üzere eserinde soy sop, akraba ve hoca öğrenci ilişkilerini de kayıt altına almayı sevdiğinden her biyografi aynı zamanda 5-10 kişinin biyografisini kaplar. Bu bakımdan eserinde, 76 değil dolaylı olarak neredeyse 300 kişinin hayatına atıfta bulunur.

Klasik biyografi geleneğine göre hamilik, yani yazarı ve şairi maddi manevi destekleyen bir kişi hakkında özel olarak başlıkta böyle bir yer ayrılması oldukça dikkat çekicidir. Özellikle özür dileme yazısı anlamına gelen “itizname” de genellikle mensur eserler için değilse de daha çok mesnevi kitaplarında bulunan bölümleri hatırlatır. Davut Paşa (1774-1851), 1816 yılında vali olmuş ve 15 yıl bu görevini sürdürmüştür. Sadece asayiş düzeltmekle kalmamış, imalathaneler açtırarak sanayi ve tarımı geliştirme çabalarına girişmiştir. Hatibî'nin göndermelerinde de görüldüğü üzere kendisi sanatın ve sanatçıların da hamiliğini yapmış bir

kişiliktir. Onun bu çabaları dönemin Arapça kaynaklarına da yansımıştır. Hatibî'ye böyle biyografik bir kitap yazmasını da öneren Davut Paşa'dır. Müellif, onun kendisine tezkire yazması konusunda ilettiği manzum teklifini eserine almıştır.

Ey Hatibî söyle ol sîmîn-bere
Sakınup aldanmasun sîm ü zere
Mâil olsun âşık-ı sıdk-âvere
Oldu hakkâ bu nasihat dil-bere
Zümre-i uşşâka Hâkim bir eser²

Buradan itibaren Hatibî'nin eserinin diğer biyografik kaynaklardan farkına işaret etmeye çalışacağız. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi belki de Osmanlıdaki hamilik geleneğinin son temsilcilerinden olan Davut Paşa'nın bir biyografik eserin başında yer alarak taltif edilmesi oldukça ayrıcalıklı bir durumdur. Davut Paşa'nın biyografisinden başlayarak Hatibî kendisine bir biyografi modeli benimser ki bu model geleneksel biyografik modellerinden biraz daha farklı olarak bazı hususlara daha fazla özen gösteren elit bir bakış açısını içerir. Örneğin Davut Paşa maddesinden başlayarak onun görevi, hasletleri ve sanatçı yönü başlık hâlinde bildirilir. Bu tutum diğer biyografilerde de devam eder. İlk biyografi sahibi Esat Efendi önde gelen kâtiplerden olup erdem ve bilgi (fazl u irfan) sahibidir. İkinci biyografi sahibi Ahmet Paşa, Musul valisi olup bilgi sahibi birisidir. Mesela 24. sıradaki biyografi sahibi Salih Efendi, Musul divan kâtibi olup bilim ve erdem kaynağıdır.

Hatibî'nin eseri biyografik bilgilerde farklı yönleri ön plana çıkarması ile de dikkat çekicidir. Yazar diğer tezkirelerdeki benzer biçimde, kişilerin doğum yılı üzerinde çok durmaz. Onun dikkat ettiği bilgiler şairin milliyeti, peygamber soyundan gelip gelmediği ve özellikle şairin babası veya sülalesidir. Tezkirede Arap, Fars, Kürt ve özellikle de Gürcü topluluklarından olanların sayısının fazlalığı dikkat çeker. Gürcü Cehdi Abdullah Ağa, Gürcü Mirza Muhammed Debir, Gürcü Abdullatif Ağa, Gürcü Sami Muhammed Bey, Gürcü İnaletullah Ağa, Gürcü İdris Ağa'nın oğlu, Gürcü Neşet Ahmed Ağa tezkirede madde başı olan şairlerdir. Hatta Müfti Ebu Bekr Efendi'nin biyografisinde de Farsça, Türkçe, Arapça ve Kürtçe şiir yazabildiğinden söz ederek dört dilde yeteneğinden söz eder. Kişinin seyyit olup olmadığı "Sadattan Seyyid Ahmed

² Akkuş, Mehmet (2008). *Hatibî, Tezkire-i Şuara-yı Bağdad*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay. s. 50.

Efendi” şeklinde belirtilir. Sülalelerde hangi şehirden olduklarına kadar kaydedilir. Erbilli meşhur Hariszadelerden, Fahrizadelerden Fahrizade Süleyman Bey, Barutçuzadeler, (Barutçuzade Ömer Efendi’nin torunu), Hamamcızade demekle bilinen ifadelerle kişinin sülalesi belirtilir. Ayrıca Bendinci sülalesi ve o sülaleden yetişen şairler eser boyunca birçok kez geçer. Bunların yanında halktan insanların babaları ve meslekleri de kaydedilir. Mesela Bağdatlı nalbant Üstat Emin’in oğlu, Hatipzade Mustafa Efendi’nin kahyası, Mardinli Abdullah Efendi’nin oğlu gibi tanımlamalar görülür. Erbil gibi büyük yerlerin yanında Bağdat’ın köy isimleri de geçer. Köysancaklı, Şehreban, Bağdat’ta Fezaniye karyesinden gibi yer adları bu konuda birkaç örnektir. Ayrıca tezkiresine aldığı şahsın akrabası daha önceki biyografilerde geçmişse, “nun” veya “mim” harfinde zikredilen filanın oğludur veya akrabasıdır gibi göndermelerde bulunur. Meslek grubu da vali, kadı gibi üst düzey bürokratların yanında çoğunlukla divan kâtibi, kâtip, mektebdar gibi kişilerden oluşur. Divan kâtibi Tayyibi Veli Efendi de 60 yaşında iken 1241 /1825’te vefat eder. Bu tarih Davut Paşa’nın Bağdat valiliği görevinin başında olduğu yıllara denk gelmektedir. Namî Abdullah Efendi’nin 73 yaşında 1241 yılında vefat ettiği kayıtlıdır. Bu şairlerin Davut Paşa’nın zamanında hayatta oldukları açıkça görülmektedir.

Görüldüğü gibi Hatibî Türk, Arap, Kürt ve Gürcü pek çok topluluktan söz eder. Bunları sülalesi, mesleği ve yeteneğine göre anlatır. Bu unsurlar arasında Türkçe başta olmak üzere çokça Arapça ve Farsça şiirlerinden örnekler verir. Türkçe dışındaki şiirlere yer vermede Ahdî’den daha fazla bir orana sahiptir denilse yeridir. 74 biyografiden 10 kadarı hariç hemen hepsinde -kimi Hatibî’ye ait olmak üzere- 64 şairin Arapça ve Farsça yazdıkları gazeller ve mısralar yer alır.

Ahdî de diğer biyografik yazarlardan farklı olarak eserinde 43 şairin Farsça yazdığını, 11 şairin her üç dilde de yazdığını ve 23 şairin de Acem asıllı olduğunu ifade eder. Buna rağmen, Hatibî kadar Arapça ve Farsça şiire yer vermez. Hatibî’nin Türkçe, Arapça ve Farsça’yı o dillerde eser verenlerin edebî zevklerini ölçebilecek kadar bilen bir kişi olması, tezkire yazarları arasında oldukça büyük farklılık oluşturur.

Diğer farklılık ise aynı bölge şairlerinin iç içe geçmiş şairlik ilişkileridir. Bu bağlamda “Kim kimi üstat kabul etti?”, “Kim kime nasıl benzer şiir yazdı?” tezkire sahibinin kaydetmekten zevk aldığı hususlardır. Kendisi de şair olan Hatibî’nin eseri, bu ilişkiler ağının tam ortasında bulunmasının yanında dar

bir bölgedeki şiir hareketliliğini de ne derece yakından takip ettiğini de gösterir.

SONUÇ

Günümüzden iki yüz yıl önce Bağdat'ta Hatibî tarafından yazılmış *Tezkire-i Şu'arâ-yı Bağdat*'taki şair biyografilerini tanıtip biyografilerdeki dikkat çekici özelliklerden milletler ve dil özellikleri üzerinde durmaya çalıştık. Aradan 200 yıl geçti. Aynı insan ve dil mahşeri Bağdat'ta hâlâ devam ediyor. Günümüzdeki teknolojik ilerlemelere rağmen şartlar eskisinden de kötüye gidiyor. İnsanlık 200 yıl önce Osmanlı'nın sanat hamisi bir paşasının, yani Davut Paşa'nın tevhit ve adalet düşüncesinin ortak bir paydada buluşturabildiği Bağdat'taki farklı millet ve dil mahşerinin birliğini, modernite ile yeniden sağlayabilecek mi?

KAYNAKÇA

Abdulkadir eş-Şehrebânî (1936). *Şuarâ-yı Bağdat ve Küttâbuhâ Eyyâme Davud Paşa*, Bağdat.

AKKUŞ, Mehmet (2008). *Hatibî, Tezkire-i Şu'arâ-yı Bağdat*, Ankara: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay.

BENDEROĞLU, Abdullatif (1989). *Irak Türkmen Edebiyatı Tarihine Bir Bakış*, Dâru's-Şuûni's-Sekâfeti'l-Âmme, Bağdat 1989, C. I, s. 5-6.

CERRAHOĞLU, İsmail (1988). "Şeyhulislâm Arif Hikmet ve Medine-i Münevvere'de Kurduğu Kütüphâne", *A.Ü.İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 30: 111-129.

İNAL, İbnülemin Mahmud Kemal (1969). *Son Asır Türk Şâirleri*, İstanbul: MEB. Yay.

İslâm Ansiklopedisi. "Bağdat" maddesi, Devlet Kitapları. İstanbul 1970. C. II. s. 205. 211; "Davud Paşa" maddesi. C. III, 496.

Komisyon (1968). *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.

LEVENT, Âgâh Sırrı (1973). *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: TTK Yay.

NÜVVÂR, Abdulaziz Süleyman (1968). *Davud Paşa Vâli-i Bağdat*, el-Kâhire: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî.

ÖZTUNA, Yılmaz (1996). *Devletler ve Hanedanlar (Türkiye)*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.

SOLMAZ, Süleyman (2005). *Ahdî ve Gülşen-i Şuarası*, Ankara: AKM Yay.

TERZİBAŞI, Atâ (1963). *Kerkük Şairleri*. C. 1. Bağdat: Zaman Basımevi. 4-5.

YURDAKUL, Nurcan (2014). "Basra ve Bağdat'ta İngiliz Konsoloslukları (1798-1856)", Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi.